

อ องค์ใดพระสัมพุทธ (4)*

พุทิตะ ทากามิจิ (ผู้เขียน)** ชานบวิซซ์ ทัดแก้ว (ผู้แปล)***

บทที่ 4 การเสด็จออกบรรพชา

ณ กรุงราชคฤห์

ลักษณะพิเศษของพุทธประวัติของพระศากยมนีพุทธเจ้า

ตามเรื่องเล่าที่ว่าด้วยการเสด็จประพาสโดยทางประตูพระนครทั้งสี่¹ ซึ่งเล่าไว้ใน “พุทธประวัติของพระวิปัสสิพุทธเจ้า” ใน “มหาปทานสูตร” พระโพธิสัตว์ได้เสด็จออกทางประตูพระนครทิศเหนือเป็นลำดับสุดท้ายแล้วทรงพบสมณะ เสด็จออกบรรพชา ณ สถานที่นั่นเอง บรรดาชาวเมืองเป็นจำนวนมากที่ได้ฟังเรื่องการออกบรรพชาของพระโพธิสัตว์ได้ติดตามออกบวชด้วย แต่ทว่าพระโพธิสัตว์ทรงพิจารณาเห็นว่าไม่อาจทรงปฏิบัติธรรมเพื่อบรรลุการตรัสรู้ได้ด้วยเหตุที่วุ่นนี้ พระองค์จึงทรงหลีกหนีจากผู้คนเหล่านั้น เสด็จไปเข้าถ้ำนานแต่

* แปลจาก 吹田隆道 『ブツダとは誰か』 東京：春秋社，2013。（Takamichi, Fukita. Buddha to ha dare ka. Tokyo: Shunjusha Publisher, 2013.）

** 吹田隆道 (Takamichi, Fukita) อาจารย์พิเศษมหาวิทยาลัยบุดเคียว เมืองเกียวโต

*** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชานบวิซซ์ ทัดแก้ว อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาเอเชียใต้ ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย E-mail: ctudkeao@gmail.com

¹ ผู้แปล: 四門出游 (shimonshutsuyū)

เพียงลำพังได้โคนโพธิพฤกษ์ แล้วจึงได้ตรัสรู้ เนื่องจาก “พุทธประวัติพระวิปัสสิพุทธเจ้า” ซึ่งพรรณนาไว้ในฐานะแบบอย่างของพระพุทธเจ้า ได้เล่าไว้เช่นนี้ จึงทำให้คิดได้ว่าระหว่างการศึกษาเรื่องราวของการบรรพชาจนถึงการบรรลุอนุตรสัมโพธิญาณนั้นเดิมทีไม่ได้กำหนดเหตุการณ์พิเศษไว้ แต่ในพุทธประวัติของพระศาสดามีการกำหนดช่วงเวลาจนถึงการประทับนั่งใต้ควงไม้โพธิพฤกษ์เพื่อที่จะตรัสรู้ไว้ 6 ปี เหตุการณ์หลายตอนซึ่งเกิดขึ้นในระหว่างนั้นจึงได้ถูกเล่าขานมา ในเรื่องนี้เราต้องมาพิจารณาลักษณะพิเศษของพุทธประวัติพระศาสดาซึ่งแตกต่างจากประวัติของพระพุทธเจ้าพระองค์อื่นๆ

การได้พบกับพระราชาแห่งแคว้นมคธ

พระโพธิสัตว์ ซึ่งเสด็จออกบรรพชาจากกรุงกบิลพัสดุ์ ได้ตั้งที่หมายไปยังกรุงราชคฤห์ (บ. ราชคห ส. ราชคฤห) ราชธานีของแคว้นมคธซึ่งเป็นแคว้นแคว้นที่ใหญ่ที่สุดของอินเดียในสมัยนั้น สถานที่แห่งนั้นเป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรมคงจะเป็นดินแดนสรวงสวรรค์แห่งใหม่ซึ่งตอบสนองความคาดหวังที่จะ “แสวงหาตัวตน” ของพระโพธิสัตว์ได้ เรื่องที่ถูกเล่าก่อนอื่นในฐานะเหตุการณ์ซึ่งเกิดขึ้นในกรุงราชคฤห์ก็คือ เรื่องเล่าที่ว่าพระเจ้าพิมพิสาร พระราชาแห่งแคว้นมคธเสด็จไปที่ภูเขापิลทวะอันเป็นสถานที่ซึ่งพระศาสดาเริ่มประทับในฐานะเป็นนักบวช และทรงพยายามชักจูงให้พระโพธิสัตว์ล้มเลิกการออกบรรพชา

แหล่งข้อมูลดั้งเดิมของนิทานเรื่องนี้ สามารถพบได้ใน “สุดตนิบาต” อันเป็นคัมภีร์บาลีซึ่งถือกันว่าเก็บรักษาเรื่องราวของพุทธศาสนายุคต้นไว้ เรื่องเล่าอันนี้มีชื่อว่า “ปัพพชชาสูตร” ถูกสอดแทรกเข้าไปในพุทธประวัติยุคหลัง และพัฒนากลายเป็นเหตุการณ์หลังจากเพิ่งเสด็จออกบรรพชาแล้ว แต่ทว่า ในพระสูตรนั้นเราไม่อาจทราบได้ว่าเป็นเหตุการณ์หลังจากเสด็จออกบรรพชานานเท่าใด ด้วยเหตุนี้ในพุทธประวัติ ก็มีบางสำนวนที่ถือว่าเรื่องนี้ไม่ได้เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นหลังจากเพิ่งเสด็จออกบรรพชา หากแต่เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นหลังจากที่เสด็จออกจากสำนักของอาจารย์กาฬมโคตร ซึ่งจะกล่าวในหัวข้อต่อไป

อนึ่ง เพราะการที่คัมภีร์พุทธศาสนายุคต้นดังนี้สืบทอดเรื่องราวการพบกันระหว่างพระศากยมนีและพระเจ้าพิมพิสาร จึงมีนักวิชาการที่เห็นว่าเหตุการณ์นี้น่าจะเป็นเรื่องจริง ในสมัยนั้นแคว้นมคธตั้งใจที่จะขยายราชอาณาจักรไปทางทิศเหนือ ณ ที่นั่นเป็นอาณาจักรของพวกวัชชี (บ. วชฺชิ ส. วฤชฺชิ) ทว่า นอกจากนี้ทางทิศเหนือของแคว้นวัชชีนั้นยังมีเผ่าศากยอยู่ด้วย เนื่องจากผู้ที่สืบสันตติวงศ์ของเผ่าศากยได้เสด็จออกบรรพชาและมาถึงเมืองราชคฤห์ สำหรับพระเจ้าพิมพิสารแล้ว นับเป็นโอกาสที่เหมาะสมที่สุด คิดว่าจะเป็นไปได้หรือไม่ที่พระเจ้าพิมพิสารทรงพยายามให้พระโพธิสัตว์ลี้ภัยการออกบรรพชา สร้างความสัมพันธ์ฉันมิตรให้เกิดสถานะที่ได้เปรียบแก่แคว้นมคธ จึงทรงอุตสาหะเสด็จไปพบพระศากยมนีด้วยพระองค์เอง

แม้พอที่จะเข้าใจพระประสงค์ที่แท้จริงและการแสดงของพระเจ้าพิมพิสารได้ก็ตาม แต่เท่าที่ดูใน “ปัพพัชชาสูตร” แล้ว ไม่อาจคิดว่า พระเจ้าพิมพิสารทรงทราบว่าพระโพธิสัตว์มาจากเผ่าศากยตั้งแต่แรก ใน “ปัพพัชชาสูตร” ความว่า

“(เจ้า) ยังเยาว์และทั้งยังหนุ่มแน่น เป็นคนหนุ่มที่เพิ่งจะเริ่มปฐมวัย (แห่งชีวิต) เป็นผู้ประกอบด้วยวรรณะอันสูงส่ง มีชาติตระกูล ราวจะเป็นวรรณะกษัตริย์(เมื่อเจ้า)จัดตั้งกองทัพและขึ้นเป็นแม่ทัพแล้ว เราจะให้โภคสมบัติ(แก่เจ้า) เจ้าจงรับ(สิ่งนี้) ไปเถิด ฉะนั้น จงบอกชาติกำเนิดมา (เจ้า)กำลังถูกข่าถามอยู่”

(สูตรนิบาต 419-420)²

² ผู้แปล: แปลตามต้นฉบับภาษาญี่ปุ่น ความอาจจะต่างไปจากที่ปรากฏในภาษาบาลี และคำแปลภาษาไทย ปัพพัชชาสูตร ภาษาบาลี ความว่า

ยุว จ ททโร จาปี	ปฐมปุตตโต สุตฺ
วณฺณโรเหณ สมฺปนฺโน	ชาติมา วีย ขตฺติโย
โสภณฺโนโต อนิกคํ	นาคสงฺฆปุรฺกขโต
ททามิ โภเค ญฺชสฺส	ชาติ อุกขาหิ ปุจฺฉโต ฯ

(พระไตรปิฎก (บาลี) เล่ม 25 ข้อ 354 หน้า 407)

พระเจ้าพิมพิสารไม่ทรงทราบว่าพระศากยมนีมีชาติกำเนิดในตระกูลใด เข้าใจว่าเป็นการเสด็จไปเพื่อให้ทรงทราบมากกว่า จากการทอดพระเนตรเห็น พระเจ้าพิมพิสารคงต้องมีความเคลือบแคลงพระราชหฤทัยบางประการ ด้วยการที่ชายหนุ่มวรรณะกษัตริย์มายังเมืองราชคฤห์ในรูปของภิกษุที่ถือภิกขาจาร อย่างน้อยในเรื่องการใช้ถ้อยคำของพระเจ้า(พิมพิสาร)ไม่ได้นุ่มนวล แม้พุทธประวัติในยุคหลังที่นำตำนานนี้ไปใช้ จงใจเสริมถ้อยความเข้าไปว่า “พระราชาทรงใช้ถ้อยคำที่ไม่หยาบกระด้าง” ก็ตาม แต่ก็เห็นได้ว่าวิธีการใช้ถ้อยคำจะว่าไปแล้วก็บ่งบอกถึงการคุกคาม

“คัมภีร์อรรถศาสตร์ของเกาฏิลยะ” ซึ่งว่าด้วยรัฐประศาสนศาสตร์ของอินเดีย กล่าวถึงการที่จารบุรุษซึ่งปลอมตัวเป็นนักบวชเพื่อบุญเพียรหรือภิกษุผู้ถือภิกขาจารที่ถูกส่งไปยังแคว้นอื่น ยิ่งไปกว่านั้น ยังมีการบันทึกถึงเรื่องการใช้พวกคนเหล่านั้นในฐานะที่เป็นจารบุรุษเข้าซ้อน พิจารณาจากพระสูตรนี้ แม้เราจะไม่สามารถตัดสินได้ว่าพระราชาทรงมีความสงสัยต่อพระโพธิสัตว์หรือไม่ก็ตาม แต่ทว่า เมื่อพิจารณาจากคัมภีร์พุทธประวัติรุ่นหลัง ดูเหมือนว่าไม่ใช่เป็นการพบกันฉันทมิตรอย่างที่เรารจินตนาการไว้

“ปัพพชาสูตร” นี้ ในส่วนที่เป็นบทนำ ได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของเรื่องเล่าไว้ (ดังนี้ว่า)

“การอยู่ครองเรือนซึ่งมีพันธการนี้ เป็นสถานที่ซึ่ง(มี)ธุลี แต่ทว่าเพราะทรงเห็นการออกบรรพชาว่าเป็นที่ว่างซึ่งเปิดโล่ง (พระศากยมนี)จึงได้เสด็จออกบรรพชา

“(เธอ)ทั้งยังเยาว์ และทั้งยังหนุ่มแน่น เป็นชายหนุ่ม ที่เพิ่งเข้าสู่ปฐมวัย (แห่งชีวิต) ถึงพร้อมด้วยความผุดผ่องแห่งวรรณะ คูมีชาติตระกูล เป็นกษัตริย์ (เมื่อ)เธอได้รับการแต่งตั้งเป็นจอมทัพ ยังกองทัพอันเลิศให้รุ่งเรืองอยู่ ของงเสวยโภคะสมบัติ(นี้)เกิด เราจะประทานให้เจ้าผู้ซึ่งเรากลามแล้ว จงบอกชาติกำเนิดมา”

ครั้นเสด็จออกบรรพชาแล้ว ทรงกำจัดการกุศลกรรมทางกาย ละทิ้ง
บาปกรรม
ทางวาจาและทรงกระทำวิธิดำเนินชีวิตให้บริสุทธิ์แล้ว”

(สุตตนิบาต 406-407)³

ก่อนอื่น ในที่นี้ ท่านได้อธิบายวิถีชีวิตในการบรรพชาซึ่งเป็นอิสระจากวิถีชีวิตในการครองเรือนที่มีความติดข้องมาก โดยอุปมากับภายในและภายนอกของอาคารจริง ๆ ทว่า คำว่า “สถานที่ซึ่ง(มี)ธูลี (รขสฺส)” เราสามารถถือเป็นคำพ้องซึ่งมีความหมายว่า “สถานที่แห่งการครองราชย์ (รขขสฺส)” ได้เช่นกัน การอธิบายว่าการบรรพชาซึ่งห่างไกลจากที่นั่นต่างหากเป็นวิถีชีวิตอันบริสุทธิ์ ซึ่งสามารถจัดอกุศลกรรมทางกายและวาจาได้ นี่เป็นวัตถุประสงค์ของพระสูตรนี้ ด้วยเหตุนี้ เราต้องเข้าใจว่าเรื่องการพบกันระหว่างพระเจ้าพิมพิสารและพระโพธิสัตว์ซึ่งพระสูตรนี้เล่าเน้นเป็นการพยายามที่จะพรรณนาความแตกต่างของการบรรพชาซึ่งได้ละทิ้งการครองเรือน(โดยเฉพาะอย่างยิ่งการครองราชย์) โดยความต่างของบุคคลทั้งสองนิทานซึ่งเป็นการสนทนาโต้ตอบกับฝ่ายตรงข้ามเช่นนี้ เป็นรูปแบบการเล่าเรื่องที่มักจะพบในพระสูตร เมื่อขจัดมโนทัศน์สำเร็จรูปที่ว่าเป็นนิทานพุทธประวัติแล้ว ในพระสูตรนี้ เราสามารถเข้าใจถึงการที่ภาพของพระเจ้าพิมพิสารซึ่งทรงมีความรู้สึก

³ ผู้แปล: สมพาโธย ฆราวาส
อพฺโลกาโส จ ปพพชชา
ปพพชิตฺวาน กาเยน
วจิตฺวจิตฺตํ ทิตฺวา

รขสฺสสายตนํ อิติ
อิติ ทิสฺวาน ปพพชิตํ
ปาปกมมํ วิวชชยิ
อาชีวิํ ปริโสธยิ ฯ

(พระไตรปิฎก (บาลี) เล่ม 25 ข้อ 354 หน้า 405)

“(พระพุทธร่องค์)ทรงเห็นว่าการครองเรือนนี้คับข้อง เป็นสถานที่แห่งธูลี
ส่วนการบรรพชาโล่งปลอดโปร่ง จึงเสด็จออกผนวช
เมื่อเสด็จออกผนวชแล้ว ทรงละบาปกรรมทางกาย
ขจัดวิจิตรจิต และทรงชำระอาชีวะให้บริสุทธิ์”

ไม่เชื่อถือต่อพระโพธิสัตว์ สูญเสียการตัดสินพระราชหฤทัยที่ถูกต้อง และทรงพยายามทำให้คนเป็นดังพระราชประสงค์ด้วยคำพูดที่คุกคามเพราะความติดข้องซึ่งคือการครองราชย์ ที่ถูกพรรณนาไว้ได้ ภาพนั้นคือบุคคลที่ไม่ยังอาจละอกุศลกรรมทั้งทางกาย วาจาและใจนั่นเอง

ต่อคำถามของพระเจ้าพิมพิสาร พระศาสดานี้ตรัสบอกถึงการที่พระองค์เสด็จจากราชตระกูลของเผ่าศากยะออกบรรพชา และการที่ทรงไม่มีความปรารถนาทางโลกในฐานะที่เป็นบรรพชิต (ดังคำว่า)

“มีโคตรหนึ่งเรียกว่าเหล่ากอแห่งพระอาทิตย์ มีตระกูลหนึ่งเรียกว่าศากยตระกูล มหาบพิตร อาตมาออกบรรพชาจากตระกูลนั้นนั่นเอง (และบัดนี้อตมภาพ) ไม่ไผ่หาความปรารถนาทั้งปวง เลยอตมภาพเห็นโทษภัยในความปรารถนาทั้งปวง แลเห็นว่า การบรรพชาเป็นความเกษมจึงจาริกไปเพื่อการบำเพ็ญเพียร อตมภาพพอใจในสิ่งนี้”

(สุตตนิบาต 424)⁴

⁴ ผู้แปล: อาทิจจา นาม โคตเตน สากิยา นาม ชาติยา
 ตมहा गुला पपुषिडो (มหิ) น กาเม อภิปัตถย
 กาเมस्वातिनो तिसुवा เนกขัมมิ ทญฺฐุ เขมโต
 ปธานาย คมิสสามิ เอตถ मे रणुखि मी नोติ ฯ

(พระไตรปิฎก (บาลี) เล่ม 25 ข้อ 354 หน้า 407)

“อาตมภาพมีนามตามโคตรว่าอาทิตย์ มีนามตามชาติกำเนิดว่าศากยะ อาตมภาพออกบรรพชาจากตระกูลนั้น มิปรารถนากามทั้งหลาย เมื่อเห็นโทษภัยแห่งกาม เห็นการออกบวชจากฐานะแห่งความเกษม จักจาริกไปเพื่อบำเพ็ญเพียร ใจของอาตมภาพพอใจในสิ่งนี้”

เนื่องจาก “ปัพพัชชาสูตร” มีจุดมุ่งหมาย คือการอธิบายว่าการบรรพชาเป็นอิสระจากความติดข้องทางโลกอย่างไร ดังนั้น พระสูตรจึงจบตรงนี้ ทว่า ในพุทธประวัติยุคหลัง เรื่องพระเจ้าพิมพิสารทรงล้มเลิกพระราชหฤทัยในการชักจูงพระศากยมุณี และทรงทูลขอว่าเมื่อได้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ให้เสด็จกลับมาเทศนาสั่งสอนพระองค์ด้วย ได้ถูกเพิ่มเติมเข้ามา ในความเป็นจริง หลังจากที่ได้บรรลुพระโพธิญาณแล้ว พระศากยมุณีก็ได้เสด็จกลับมาเยือนกรุงราชคฤห์ และทรงกระทำให้พระเจ้าพิมพิสารเองกลายเป็นอุบาสก และกลายเป็นว่าทรงได้รับการอุปถัมภ์(จากพระเจ้าพิมพิสาร)อย่างใหญ่หลวง พุทธประวัติใช้เรื่องราวตอนนี้ใน “ปัพพัชชาสูตร” แล้วนำมาผูกกับเหตุการณ์ภายหลังนั่นเอง ด้วยเหตุนี้วัตถุประสงค์ดั้งเดิมซึ่ง “ปัพพัชชาสูตร” ถูกเล่าเป็นเอกเทศได้สูญหายไป และได้พัฒนากลายเป็นเรื่องเล่าที่ว่าพระเจ้าพิมพิสารทรงมีความเคารพต่อพระโพธิสัตว์ และเสด็จเข้าไปหาอย่างเป็นมิตรนั่นเอง

ปราชญ์สองคน

ตามพุทธประวัติ ในลำดับต่อมา พระโพธิสัตว์ได้ทรงเข้าไปเป็นศิษย์ของปราชญ์สองคน เริ่มแรก ทรงเล่าเรียนฆานที่เข้าถึง “อาภิญญานุตตมภูมิ” (การไม่มีสิ่งใดเลย) จากปราชญ์นามว่าอาหารดาบส กาลามโคตร และเพิงสัปดาห์เดียวกั ทรงเชี่ยวชาญจนอาจารย์ผู้นั้นชักชวนให้อยู่ช่วยอบรมสานุศิษย์ร่วมกัน แต่ทว่าพระโพธิสัตว์ทรงปรารถนาสิ่งที่ยิ่งไปกว่านั้น จึงได้ออกจากสำนักนั้นไป ลำดับต่อมา ทรงได้อุทกดาบส รัมบุตรเป็นครู ทรงเล่าเรียนฆานที่เข้าถึง “เนวสัณญานา สัณญานุตตมภูมิ” (มีสัญญาที่ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาที่ไม่ใช่) และได้ออกจากสำนักนั้นเช่นกัน

เกี่ยวกับปราชญ์ทั้งสองคนนี้ แม้จะมีเรื่องราวที่ยังไม่รู้อีกมากก็ตาม แต่ทว่าอย่างน้อยที่สุด เกี่ยวกับ อุทกดาบส รัมบุตรนั้น ในคัมภีร์ยุคต้นของศาสนาเซน ซึ่งร่วมสมัยกับพุทธศาสนาก็มีชื่อนี้ปรากฏอยู่ อาจเป็นไปได้ที่จะเป็นบุคคลที่มีอยู่จริง แต่เราไม่อาจยืนยันได้ว่าแท้จริงแล้วพวกเขาได้สั่งสอนภูมิที่ตั้งที่พุทธประวัติเล่าสืบกันมาหรือไม่

“อาภิกขุญญายตนภูมิ” และ “เนวสัณญานาสัณญายตนภูมิ” ที่พระโพธิสัตว์ได้ทรงเล่าเรียนจากพวกเขาในสำนักนั้น ในพุทธศาสนาเองก็เป็นภูมิที่สำคัญก่อนหน้าที่จะเข้าถึง “พระนิพพาน” เมื่อละกามภูมิและละรูปภูมิด้วยฉณแล้ว พอเข้าสู่ภูมิแห่งจิตเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ท้ายที่สุดก็จะบรรลุ “อาภิกขุญญายตนภูมิ” และ “เนวสัณญานาสัณญายตนภูมิ” และในที่สุดก็จะบรรลุ “พระนิพพาน” ดังนั้นแล้ว การที่บรรลุภูมิทั้งสองนี้ แม้ในคัมภีร์พุทธศาสนาตั้งแต่เดิมเอง ก็มีกรณีที่กำลังกล่าวถึงสิ่งนี้ในฐานะเป้าหมายอันแท้จริงของพระพุทธสาวก

เมื่อไม่กี่ปีมานี้ มีการอภิปรายกันว่าลำดับขั้นของฉณเช่นนี้ที่เข้าถึงพระนิพพานได้ถูกสะท้อนไว้ในการพรรณนาในพุทธประวัติใช่หรือไม่ นั่นคือเมื่อตีความว่าการตรัสรู้ภายใต้โพธิพฤกษ์เป็นการนิพพานในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ (สอุปาทิเสสนิพพาน) แล้ว จึงวางเรื่องราวการบรรลุภูมิที่ว่าเหล่านี้ภายหลังที่เสด็จออกบรรพชาในฐานะเป็นขั้นตอนก่อนหน้า

ในคัมภีร์ “อาคม-นิกาย” มี “อริยปริยესนาสูตร”⁵ ซึ่งกล่าวถึงช่วงเวลานี้ของพระโพธิสัตว์อยู่ แม้จะไม่ใช่พระสูตรที่มุ่งเล่าพุทธประวัติก็ตาม แต่ทว่าตามเรื่องเล่านี้ พระโพธิสัตว์ซึ่งทรงได้เล่าเรียน “อาภิกขุญญายตนภูมิ” จากอาฬารดาบส กาลามโคตร และถัดมาทรงได้เล่าเรียน “เนวสัณญานาสัณญายตนภูมิ” จากอุทกดาบส รามบุตร แต่ก็ยังไม่ทรงพอพระทัย แล้วจึงเสด็จไปประทับใต้โคนโพธิพฤกษ์และตรัสรู้ ในคัมภีร์นี้ ไม่มีช่วงเวลาที่บำเพ็ญทุกรกิริยาเหมือนอย่างในพุทธประวัติ ยุคหลังกล่าวไว้ เรื่องเพียงดำเนินไปตามขั้นของฉณที่มุ่งไปสู่การตรัสรู้ และจนสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า เมื่อพิจารณาจากเรื่องเล่านี้ เรื่องราวที่ว่า(พระโพธิสัตว์) เสด็จออกบรรพชาทันที แล้วได้ปราชญ์ทั้งสองเป็นครุ นั้นเป็นเรื่องเล่าซึ่งสำเร็จเป็นรูปเป็นร่างก่อนหน้าพุทธประวัติ ในฐานะเรื่องที่แสดงให้เห็นถึงลำดับขั้นของฉณนั่นเอง

⁵ ผู้แปล: ในพระไตรปิฎกฉบับของไทยรู้จักกันในชื่อว่า “ปาสราสีสูตร” อยู่ในพระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 4 มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก

แต่ที่ว่า ในการที่เล่าเรื่องภูมิสำคัญทั้งสองนี้ในฐานะ “ทัศนชนอกพุทธศาสนา” นั้น มีความหมายอยู่ อันที่จริงแล้ว ฆานเหล่านี้ปรากฏอยู่ในบรรดาทัศนทางปรัชญาร่วมสมัย และถูกฝึกบำเพ็ญในฐานะภูมิในทัศนะของเหล่าผู้บำเพ็ญเพียรตั้งแต่ก่อนเกิดพุทธศาสนา การที่เล่าว่าพระโพธิสัตว์ได้ทรงฝึกบำเพ็ญ(สมาธิภูมิ) เหล่านั้นก่อน “การตรัสรู้” แต่มิได้พึงพอใจสิ่งเหล่านั้น กลับทรงแสวงหาภูมิที่ยิ่งขึ้นไปกว่านั้น เราสามารถเข้าใจได้ว่าเป็นสิ่งที่แสดงว่าภูมิแห่งการตรัสรู้ของพระศากยมุนินั้นเหนือกว่าภูมิของสำนักปรัชญาทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิของสำนักต่างๆ ที่สั่งสอนเรื่องการฝึกปฏิบัติมานั้น ดังนั้นแล้ว เราจึงควรเห็นว่าเรื่องเล่านี้ ถูกเพิ่มเติมเข้ามาในพุทธประวัติของพระศากยมุนี เพื่อที่จะเล่าถึงความเป็นเลิศเชิงเปรียบ(กับแนวคำสอนอื่น)ของคำสอนแห่งพุทธศาสนาซึ่งชีวประวัติที่เหมือนกันของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ หรือที่เรียกว่า “พุทธประวัติของพระวิปัสสีพุทธเจ้า” ไม่ได้เล่าเอาไว้

ป่าแห่งอรุเวลา การบำเพ็ญทุกรกิริยา

หลังจากที่พระศากยมุนีได้เล่าเรียน “ฆาน” ในสำนักของปราชญ์ทั้งสองเสร็จสิ้นแล้ว จึงทรงแสวงหาภูมิที่ยิ่งขึ้นไปกว่านั้น ได้เข้าไปบำเพ็ญทุกรกิริยาในป่าแห่งอรุเวลาที่ตั้งอยู่บริเวณแม่น้ำเนรัญชราخانเมืองราชคฤห์ เพื่อเข้าถึงฆานที่ยิ่งกว่า ตามพุทธประวัติ กล่าวไว้ว่าในเวลานั้น มีกลุ่มสหาย 5 คน อันได้แก่ โกณฑัญญะ ภัททิยะ วัปปะ มหานามะ และอัสสชิ อยู่ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า “พุทธประวัติของพระวิปัสสีพุทธเจ้า” ใน “มหาปทานสูตร” นั้นไม่ได้เล่าเหตุการณ์ช่วงนี้ไว้ นอกจากนี้ ใน “อริยปริยสนาสูตร” ก็ไม่ได้เล่าถึงการบำเพ็ญทุกรกิริยาแน่นอน ว่าทั้งฆานและการบำเพ็ญทุกรกิริยาเป็นสิ่งที่เป็กระแสหลักของปรัชญาการปฏิบัติ(ทางศาสนา)ในอินเดียสมัยนั้น ดังนั้น ข้าพเจ้าคิดว่าจึงเป็นเรื่องธรรมดาที่พระศากยมุนีเองก็ได้ใช้เวลาวันแล้ววันเล่าในการปฏิบัติบำเพ็ญดังนั้นเช่นกัน

เรื่องเล่าในทำนองระลึกความหลังที่ว่าพระศากยมนิทรงบำเพ็ญทุกรกิริยานั้นปรากฏให้เห็นอยู่บ้างในคัมภีร์ “อาคม-นิกาย” เพราะเรื่องนี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานคำสอนของพุทธศาสนาที่สอนเรื่อง “การงดเว้นจากการบำเพ็ญทุกรกิริยา” พระโพธิสัตว์ซึ่งทรงมีประสบการณ์ที่เปล่าประโยชน์ จึงถูกพรรณนาไว้ในคัมภีร์เหล่านั้น ทว่า ในความเป็นจริง เหตุการณ์ช่วงนั้นยาวนานเท่าใดเราไม่อาจรู้ได้ พระโพธิสัตว์ออกบรรพชาจนเมื่อมีพระชนมายุ 29 พรรษา เริ่มแรก ได้เสด็จออกจากสำนักของอาจารย์ทั้งสองผู้ที่ได้สอนสั่ง โดยแต่ละสำนักใช้เวลาหนึ่งสัปดาห์ และเพราะเรากำหนดว่าทรงตรัสรู้เมื่อมีพระชนมายุ 35 พรรษา ตำนานจึงกำหนดช่วง 6 ปีนั้นให้เป็นระยะเวลาที่ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยานั่นเอง เวลา 6 ปีที่โดยปกติแล้วพวกเราเข้าใจกันในฐานะ “วันเวลาในการบำเพ็ญทุกรกิริยา” น่าจะกล่าวได้ว่าเป็นเรื่องเล่าที่ถูกสร้างขึ้นโดยปรับเวลาให้สอดคล้องกัน

ทุกรกิริยาที่ควรจะต้องปฏิเสธ

ข้าพเจ้าได้แนะนำไปแล้วในตอนที่ผ่านมาถึงนิพนธ์ นาฏบุตร (ผู้แปล: ดุในบทแปลตอนที่ 2) ในการบำเพ็ญ ทุกรกิริยานั้น มีจุดมุ่งหมายอยู่ 2 ประการ คือ “การควบคุม” และ “การหยุดยั้ง” แม้ในพุทธศาสนายุคต้นเองต้องปฏิเสธการบำเพ็ญทุกรกิริยาโดยเด็ดขาด แต่ทว่า เมื่อมองจากศาสนาเซน เป็นต้น กล่าวได้ว่า(เรื่องนี้)เป็นการหยุดให้อยู่ในขอบเขตที่ไม่ถือเป็นการบำเพ็ญทุกรกิริยานั่นคือ เราอาจคิดได้ว่าถึงแม้พุทธศาสนาจะยอมรับการบำเพ็ญ ทุกรกิริยาในฐานะเป็น “การควบคุม” ตนเองในระดับหนึ่งก็ตาม แต่ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการบำเพ็ญ ทุกรกิริยาเพื่อ “การหยุดยั้ง” นั้น มองว่าเป็นไปในเชิงลบ

ในคัมภีร์ “อาคม-นิกาย” การบำเพ็ญทุกรกิริยาที่ควรจะต้องปฏิเสธถูกเล่าในฐานะเป็นการระลึกความหลังถึงการฝึกปฏิบัติของพระศากยมนิพระองค์เอง แน่นอน เราไม่อาจล่วงรู้ได้ว่า พระโพธิสัตว์พระองค์เองทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาเหล่านั้นจริงหรือไม่ หากแต่ เข้าใจได้ว่าในช่วงเวลาที่คัมภีร์เหล่านั้นถูกรวบรวมขึ้น สิ่งนี้เป็นเรื่องที่รู้กันเป็นปกติทั่วไปในสังคมอินเดีย

ยกตัวอย่างเช่น ในการถือพรตอดอาหาร เริ่มจากการบริโภคาอาหารวันละมือ สองวันมือ สัปดาห์ละมือ ในที่สุดกลายเป็นปักขละมือ ส่วนอาหารเองก็เป็นการบริโภคแต่ผักเท่านั้นแต่ เป็นหญ้าบ้าง ฟองน้ำข้าวบ้าง ยิ่งไปกว่านั้นยังก้าวไปจนถึง “การถือพรตบริโภคของปฏิกูล” ซึ่งเป็นการบริโภคมูลโค หรือมูลควายของตนเอง ทุกรกิริยาทางกาย เช่น การถือพรตยืนตรงอยู่เป็นนิตย์ หรือการถือพรตอยู่ในท่าคุดคู้อยู่เป็นนิตย์ หรือ การถือพรตนั่งอยู่บนหนาม เป็นต้น ถูกประพฤติปฏิบัติไปพร้อมกับการถือพรตอดอาหาร เนื่องจากแม้กระทั่งในปัจจุบันที่อินเดีย ยังมีโยคีที่ยืนกลับหัวเป็นเวลานานบ้าง นั่งเอาหนามพันตัวบ้าง เรื่องเล่าเช่นนี้จึงมีความน่าเชื่อถืออยู่

การบำเพ็ญตุกรกิริยาซึ่งกระทำร่างกายให้รับรู้ถึงความทุกข์เช่นนี้ถูกฝึกปฏิบัติโดยมีวัตถุประสงค์ คือการข่มความปรารถนาไม่ว่าอยู่ในสถานการณ์ใดก็ตาม ระงับความฟุ้งซ่านของอารมณ์ เช่น ความหวาดกลัว ความโกรธ เป็นต้น และรักษาจิตใจให้สงบนิ่งอยู่เป็นนิตย์ นั่นคือ เป็นการมุ่ง “การหยุดยั้ง” ความปรารถนา ซึ่งแทรกซึมเข้าไปในตนเองและฝังรากเรียบร้อยแล้ว ก่อเกิดอตตา เป็นต้น ไม่ใช่สิ่งอื่นเลย แต่ทว่า ในเรื่องนั้นยังมีหลุมพรางอยู่

เมื่อการบำเพ็ญตุกรกิริยาทวีความเข้มข้นมากขึ้น ก็จะแสวงหาการบำเพ็ญตุกรกิริยาที่ยิ่งขึ้นไป ที่สุดแล้วก็เป็นการทำให้ตนเองติดอยู่ในห่วงโซ่ซึ่งหาที่สุดไม่ได้ นั่นเอง อาจจะเรียกว่าจมอยู่ในสภาวะของ “ภาวะการเสพติดการทรมานกาย” โดยแท้ เมื่อคุ้นเคยกับการบริโภคาอาหารวันละมือแล้ว จิตใจก็จะได้รับความพึงพอใจเพียงชั่วคราว และจะสงบนิ่งอยู่ แต่ทว่า เมื่อถูกจู่โจมด้วยความวิตกกังวล ก็จะก้าวไปสู่การบริโภคาอาหารทุกสองวันเพื่อที่จะเอาชนะความปรารถนาที่ยิ่งขึ้น เป็นการที่จมอยู่ในสภาวะที่ผิดปกติแต่ตนไม่รู้ตัวนั่นเอง เหมือนกับภาวะเบื่ออาหารพอติดบอดี้ กล่าวคือ กลายเป็นการก่อเกิดห่วงโซ่ซึ่งสวนทางกับจุดมุ่งหมายเดิมที่ว่า การบำเพ็ญตุกรกิริยาซึ่งควรที่จะหยุดยั้งความปรารถนา แต่กลับสร้างความปรารถนาที่ยิ่งขึ้นไปอีก การบำเพ็ญตุกรกิริยาเพื่อ “การหยุดยั้ง” กลายเป็นสูญเสีย “การควบคุม” ของอตตาไป เราสามารถเข้าใจได้ว่า พระโพธิสัตว์ทรงมีประสบการณ์

ในการบำเพ็ญพุทธกิริยา และทรงทราบเรื่องนั้นอย่างแท้จริง สิ่งที่สามารถได้รับจากการบำเพ็ญพุทธกิริยาเป็น “ความเคยชิน” ของการบำเพ็ญพุทธกิริยาเหล่านั้น แต่ละครั้ง การที่อยู่ในวันของสิ่งเหล่านั้นไม่ได้นำไปสู่การแก้ไขปัญหาที่ต้นเหตุที่ถูกต้อง

เราสามารถเข้าใจได้ว่า ณ กรุงราชคฤห์ซึ่งเป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรม และในสถานที่ใกล้เคียง พระโพธิสัตว์ซึ่งเสด็จออกบรรพชาได้ทรงสัมผัสกับปรัชญาความเชื่อต่าง ๆ อันหลากหลาย ได้ทรงเรียนรู้สิ่งเหล่านั้น และทรงสร้างรากฐานปรัชญาความเชื่อของพระองค์เอง ในบรรดาเรื่องเหล่านั้น น่าจะมีทั้งสิ่งที่ไม่ทรงเห็นด้วยเลยแม้แต่น้อย หรืออาจจะมีสิ่งที่ช่วยชี้นำไปสู่แนวทางที่เหมาะสมด้วยแน่นอน เนื่องจากไม่มีสิ่งใดที่สร้างความพึงพอใจแก่พระโพธิสัตว์ได้เลย ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อใดก็ตาม ประสบการณ์ซึ่งพระองค์ได้ทรงศึกษาเล่าเรียนต้องสร้างเส้นทางที่มุ่งไปสู่การตรัสรู้อย่างแน่นอน กระนั้น เรื่องเล่าที่ว่าด้วยระยะเวลา 6 ปี หลังจากเสด็จออกบรรพชา เป็นสิ่งที่ผนวกแนวคิดในพุทธศาสนาซึ่งไม่อาจเล่าได้หมดในชีวประวัติที่พระพุทธเจ้าซึ่งเรารู้จักจนถึงตอนนี้ทรงมีส่วนร่วม และการเพิ่ม “ความเหนือชั้น” กว่าศาสนาอื่น ในฐานะที่เป็นความพิเศษของพระศากยमुณี ไม่อาจทำให้เราถือว่าเรื่องทั้งหมดนี้เป็นเรื่องจริงในทางประวัติศาสตร์ได้

(โปรดติดตามบทที่ 5 ในฉบับต่อไป)